

О ВРЕДНОСТИМА, ЗАПРАВО

Ненад Николић, *Проблеми савремене књижевне историје: критичка пролегомена за обнову националних књижевности и њихових историја*, Академска књига, Нови Сад 2015

Да неким чудом живимо у свету у коме би пропедутички разлог за писање расправа о историји теорије књижевне историје био сувишан, студија Ненада Николића могла би се читати као авантуристички роман. Његов би сиже почињао тиме што се заједно са помало егзотичном јунакињом, у тренутку перипетије, питамо *како се све ово догодило*, али би се и њене авантуре – аргументација ове књиге – могле пратити с миром поуздања у уобичајени крај таквих прича. Да тај свет није наш раскрива се већ у уводу, где нас аутор суочава са традицијом „необавештености и незаинтересованости” наше академске заједнице када су у питању ствари теорије и терминологије књижевне историје. Важност питања које покреће аргументацију књиге читалац може да препозна већ и у утиску да га данас заправо пре запањује учешће Ханса Роберта Јауса на скупу о функцији и рецепцији књижевног дела у организацији Института за књижевност 1967. године него изостављање два значајна историчара књижевности, Јована Деретића и Милорада Павића, са скупа о књижевној историји Српске академије наука и уметности скоро 20 година касније. То студију Ненада Николића на самом почетку чини не само књижевнонаучним гестом већ и гестом културне политике.

Николић се бави новим елементом књижевног живота у последњих 25 година, процесом „обнављања интересовања за теорију књижевне историје, које је водило стварању транснационалних историја књижевних култура”. У њему је уочена промена начина на који су националне књижевности и њихови културни контексти представљени у односу и на националне и на компаративне историје књижевности. Аутор мапира овај процес анализама чворних тачака његовог развоја – два зборника теорије књижевне историје и једног, односно два зборника самих историја (*Преиспитување књижевне историје: дијалог о теорији* из 2002, који су уредили Линда Хачен и Марио Валдес, њиме припремљеним књигама *Књижевне културе Латиинске Америке* (2004) и *Писање књижевне историје: одабране средњоевропске њерсејкџиве* (2006) Дарка Долинара и Марка Јувана и четвортомним зборником *Историје књижевних култура Источно-средње Европе*, уредника Марсела Корнис-Поупа и Цона Нојбауера, довршеног 2010. године).

Ово интересовање отворено је крајем шездесетих година у кризи традиционалне, и полемици Ренеа Велека и Ханса Роберта Јауса о могућности *нове* књижевне историје. Кроз њихове се ставове Николић елегантно креће указујући на гадамеровско порекло и рикеровско исходиште

Јаусове концепције, али и, још важније, на *улог* због кога Велек бира да оспори могућност заснивања књижевне историје на другачијим темељима – очување уместо проблематизације супстанцијалности књижевности као посебне уметности. Да је избор да се на овом месту започне излагање о овим проблемима крајем двадесетог и почетком двадесет првог века добар показује се и тиме што се у њему већ начелно налазе сва могућа решења почетног сукоба, а Велекова ситуација изгледа парадигматска за моменат избора који се *мора* начинити.

Два су основна проблема традиционалне историје књижевности централна за анализиране приступе: приповедност књижевноисторијске приче и избор и утемељење вредности којом се таква прича валидира. У оба случаја повлачи се и насилно бива избрисан појам нације, што отвара простор за мање или више прикривен рад идеологије, вођен унапред прописаним морално-политичким идеалом постнационалности. У првом степену, прекидање веза између две кључне тачке воде до оксиморонских конструктора „мањинске историје књижевности”, односно „хипертекстуалног архива”, у којима књижевноисторијске приче престају да буду историје у смислу простора у заједници деливог, осмишљеног говора о (књижевној) прошлости, отворено или прикривено остављајући идеологији да диктира њен ток и пожељни смисао. Почетак другог степена Николић лоцира у одустајању Марија Валдеса од рикеровски засноване концепције ефективне књижевне историје, бирајући идеолошки циљ постнационалности као кровни критеријум писања књижевноисторијске приче уместо херменеутичког захтева за редефинисањем појма националне књижевности пред који га теоријско промишљање доводи. У коначном исходу – какав се детаљно испитује на примеру *Историја књижевне културе Источно-средње Европе* – уз фундаменталну незаинтересованост за историју, обесмишљена је сама књижевност и сведена на инструмент за наметање пожељне политичке визије. То су идеје „западног либерализма, глобалног капитализма и Џорџа Сороса”, са императивом промене културног идентитета нација. У оба случаја неопходно је нацију свести на само један облик разумевања овог феномена, супстанцијалистички, органски и затворен, да би се као таква одбацила, откривајући у уклањању „измишљеног непријатеља” коначни циљ свог пројекта.

Све ово студију Ненада Николића чини и политичким гестом.

Насупрот анализираном, у закључном теоријском уопштавању Николић нуди залагање за херменеутичку књижевну историју какво је већ концептуализовано у његовој претходној књизи, над књижевноисторијском мишљу Јована Деретића. Она је захтев за *завршеном, ошвореном*, историјом као простором *саморазумевања*, чији се смисао обликује у *ословљавању прошлости* као *традиције заједнице* чији се осећај заједничтва на њој темељи, са освешћењем *конструисаности* али и неизбежности њеног *приповедног* карактера. Такво њено осмишљавање показује

се као место потврде вредности књижевности, не само у разумевању зашто је „концепт националне књижевности нужан да би компаратистика имала смисла” већ омогућавањем да њен смисао не остане трајно нем, јер је тек тако могуће поставити јој питања која су за нас битна.

О ауторовој сензибилности и за недостатке, али и о свести о разлозима због којих се *избор* чини на сваком кораку писања књижевноисторијске приче, добар се увид стиче стављањем напредо претходне ауторове књиге, *Геометрије прошлости*. Бавећи се критички у њој такође несавршеним, књижевноисторијским остварењима Јована Деретића, али несавршеним тако да остају и *историја*, и историја *књижевности*, Николић обема књигама описује две половине круга у коме се детаљно излажу не само питања унутар проблема *како је књижевна историја могућа* већ се у њему и потврђују књижевност и књижевна историја као вредности.

У томе се огледа утемељеност и политичког геста који није тек супротстављање једне идеолошке позиције другој. Инсистирање на појму нације није аргументовано њеним наслеђеним значајем потеклим из последња два века историјског развоја идеје *шита књижевности јесте*, иако је за нас она кључно обликована управо из те испреплетености. Уместо тога, отвореност да се на крају запита и о могућности *одумирања и ишчежавања* нација показује спремност ове студије да и сама буде специфична књижевна (и)историја, обликована управо на начелима која теоријски разматра, полемички пречишћује и херменутички проблематизује.

Дуња РАНЧИЋ

СЕВЕР, МЕТАФОРА КОЈА ДИШЕ

Гордана Ђилас, *Север, удаљен звук*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2015

Да би се тумачила поезија, мора ли се бити песник?! Чини ми се да је ипак „само” довољно да стихови рефлектују ону топлоту коју поседују велике мисли/идеје умртвљене на папиру, а оживљене сваким новим читањем, па да постану инспирација једног тумачења. А стихови Гордане Ђилас греју читаочеву мисао чак и када назив њене песничке збирке гласи *Север, удаљен звук*. Та топлота, која шири асоцијативно поље реципијента, проистиче из откровења које читалац осећа када чита стихове који, усредсређујући се на интроспективно, најбоље описују природно окружење и обратно – стихови који говорећи о природном заправо нијансирају све мене душе. На таквој врсти поетичког реципроцитета

почива и ова песничка збирка, при чему Гордана Ђилас, нудећи своју визију света око себе и света у себи, заправо потцртава читаоцу присне и познате границе, које тек у песникињиној језичкој манифестацији добијају снагу новог, иако већ познатог, и другачијег, иако суштински истоветног нама. Јер, како другачије доживети стихове попут ових: „Па се облаци у том чуду чине / Као једини пут у који се можеш / Поуздати / Вечно променљиве белине / Преливају се у разним облицима / И та вечност којом си у кретању подарен, даје осећај / Измештености и неке свеопште правде / Којој се увек можеш вратити” (стр. 9).

Но, такве карактеристике, којима су потврда наведени стихови, већ везујемо за стваралаштво Гордане Ђилас. Али шта је то што збирку *Север, удаљен звук* издваја и што јој на тај начин импутира особен песнички квалитет, јер како Михајло Пантић тврди (а ту тврдњу употребљава управо приликом анализирања једне од песничких збирки Гордане Ђилас – *Звезда јуџа*): „...поезија, она истинска, суштинска, најдубља језичка уметност, мора непрестано да нас држи будним, да нас изненађује.”¹ Разлог за такву аналитичку несаницу присутан је већ у наслову ове песничке збирке. Конкретније речено, одредница *север* даће овој већ потврђеној песникињи једну нову боју, нов интензитет и нов идентитет, а читаоца ће подарити будношћу, јер ће север са свим својим лицима значења непрестано читаоца изненађивати.

Да бисмо објаснили значај одреднице север и њену комплексност морамо изаћи из теоријских оквира дефинисања стилских изражајних средстава и рећи следеће: метафора постаје алегорија када добије власти живот. Из тога пак производи да метафора своју успешност нарочито потврђује када добије сразмере алегорије. Књига насловљена троречјем *Север, удаљен звук* управо је потврда једне успешне метафоре. Јер, хладноћа која живи у акустици наслова одјекује читавом песничком збирком и кондензује се у сразмере једне алегорије.

У том погледу, можемо издвојити већ прву песму под насловом „Без љубави”, чија нам сажетост дозвољава да је овом приликом наведемо у целости: „Падала је налик на кишу / Непрекидно та мисао / Да је свет у којем сам се затекла / Свет опор и без љубави / Његови хладни додири / Претворили су се у једном тренутку / У провидни али и нејасни плашт / Који нас све прекрива” (7). Ако бисмо занемарили наслов песничке збирке, ова песма/строфа, у којој песникињино обитавање на овом свету, означено као *заштитање*, неодољиво подсећа на оно дисовско падање у њега – не би имала своју истинску димензију и снагу. Хладноћа која имплицитно проистиче из *ојороџ свейџа, без љубави, њеџови хладни додири*, као и глаголи „пада” и „прекрива”, семантички потенцијал црпе из наслова ове песничке збирке. На тај начин, север превазилази своје географске оквире

¹ Михајло Пантић, „Мали тренуци тријумфа над пролазним”, у: Гордана Ђилас, *Била сам послушно дрво*, Orpheus, Нови Сад 2012, 12.

и постаје свепрожимајуће осећање у збирци. То је поетеса експлицитно и назначила у песми чији наслов гласи као и наслов ове песничке збирке, следећим исказом: „Север, шири од свог географског лица” (35).

У одређеним песничким налетима песникиња ће имати потребу да читаочевом (сл)уху приближи значење далеког звука – севера, па ће тако у песми „Трампа” направити следеће поређење: „Разлике, ко оштри прелети Севера / У свим крајевима света једнако боле” (16). У песми „Север/Нико” поетесин глас артикулисаће се у још експлицитнијем маниру. Дакле, у насловном одређењу наведене песме Гордана Ђилас ставиће знак еквиваленције између појма који упорно проматрамо и који упорно намеће нова значења и одричне заменице. Таква једнакост достиже своју кулминативну семантичку тачку у самој садржини ове песме, и то у стиховима у којима је појашњено ко стоји иза заменице која одриче, а самим тим и иза географске одреднице која има повлашћен (поетички) статус у овој збирци: „Бивало је као да ћеш сваки час / Банути преда ме а ја ћу ти рећи / Да сам Нико / Поверљив носилац / Вечних истина” (22). Дакле, иза заменице *нико* крије се лирски субјекат. Моменат самоидентификације увек је нарочито драматичан у свим видовима уметности. Јер, посредством уметности човек демистификује свет који га окружује, а када у том свету пронађе себе, онда то представља врхунац (само)спознаје. Тако *север, удаљен звук* постаје унутрашњи откуцај. А има ли драматичније самоспознаје од заменице која одриче субјекта – *нико* и поетичније од именице која прекрива стихове у читавој збирци, модификујућу им значење – *север*.

Можемо рећи да се метафора севера распламсава у меланхоличном тону ове збирке: „Кад клизнеш, знаћеш / Да су ти даровани ти дани / Неповратно / И у њима неки догађаји / Којима ћеш бити поведен / На дуго путовање / Које се зове неспокој / Поражен и неспособан да се / Било чему радујеш” (11). Тако север постаје рефлексивна која инспирише и тишти. Осим тога, север је и стабилан конститутивни елемент ове песничке збирке, што се рефлектује и на њену поделу по циклусима, који гласе: „45° N”, „За далеким Севером”, Север, удаљен звук” и „Плач, одговор”. Притом је, дакле, назив последње песничке целине нешто мање експлицитно везан за наслов ове песничке збирке.

Када је реч о организацији строфа, што се као херменеутички задатак готово увек намеће критичару поезије, карактеристика коју би требало поменути јесте приметна употреба моностихова; ти стихови-строфе згуснута су мисао; у телу песме делују као отрежњујући дрхтај пред лицем севера. Као да су и они у том виду своје појавности, у том болном *моно*, резултат једне сазреле песничке самоће.

Тако север у збирци постаје вишеслојна метафора: он је меланхолија, хладноћа, самоћа, разлика која боли, једнакост која тишти; север је *versus vivendi* овог песничког циклуса, алегорија која окупира читаочеву мисао.

Ако је алегорија метафора проширена на читаву песничку слику или на читаву песму, поставља се питање шта је онда метафора која се расплићава по читавој песничкој збирци и читавом (песничком) животу. Не треба заборавити ни поетесин завичај – Наково – које је географски проматрано *север* Баната. Тако север заправо постаје метафора која дише – стилско изражајно средство које има своју дубоку укорјењеност у (песничкој) прошлости Гордане Ђилас, које обликује и осмишљава презент, а завређује и будућност с обзиром на то да ће снагом/топлом свог песничког замаха брујати дуго у читаочевој имагинацији.

Тамара ЈОВАНОВИЋ

ОЦРТАВАЊЕ ПРОФИЛА ЕПОХЕ

Александар Ђуковић, *Конјуре хоризонтиа*, Јумедиа Монт, Подгорица 2015

Књига сабраних интервјуа *Конјуре хоризонтиа* садржи разговоре које је новинар и писац Александар Ђуковић водио са интелектуалцима из Србије, Црне Горе и Хрватске. Између осталих, међу Ђуковићевим саговорницима присутна су имена попут Матије Бећковића, Ратка Божовића, Гојка Ђога, Александра Гаталице, Александра Јеркова, Зорана Живковића... Па ипак, као и у свакој књизи интервјуа у којој су сакупљени разговори са различитим људима, и овде се сусрећемо са једним парадоксом. Наиме, током интервјуа новинар је увек у другом плану, јер, тако рећи, асистира интервјуисаном да изрази своје ставове о свету. Ипак, гледано у целини, Александар Ђуковић је *скривени главни јунак своје књиџе*, јер је он тај који је осмишљавао питања, бирао саговорнике и тако конципирао књигу. Стога вреди поставити питање какав је поглед на свет самог новинара. Шта је то што је заједничко свим интервјуима, шта је стожерна тачка његове поетике интервјуа?

За почетак, запажамо особину која је ретка у данашњем новинарству, а то је Ђуковићева врло добра припрема за интервјуе; неретко, овај новинар у самом питању цитира неки други интервју или текст интервјуисаног. Иако у неким случајевима инсистира и на биографским чињеницама, Ђуковић готово програмски усмерава разговор у два правца: први је веза политике/власти и уметности/књижевности, а други однос према глобализацији.

У првом правцу препознајемо имплицитну политизацију простора уметности и мишљења. То што је Ђуковић као млад човек овај феномен тако интензивно осећа можемо вероватно захвалити чињеници да у процесу реконституисања старих и конституисања нових националних идентитета у региону значајну улогу игра и политичка интервенција.

Ипак, овај феномен не бисмо смели да сведемо само на границе Балкана. Могло би се рећи да присуствујемо глобалном појачавању притиска политичког у сфери уметности и мишљења, о чему говори, на пример, тихи прогон Петера Хандкеа, или строго контролисана Нобелова награда за књижевност. Иако је Ђуковић у својим питањима углавном резервисан у погледу образлагања те везе, његово лајтмотивско инсистирање на односу власти и уметности имплицира неслагање са таквом праксом, или макар свест о томе да је ваља проблематизовати.

Слично се дешава и са проблемом глобализације: тешко да неко ко долази из сфере хуманизма може са радошћу да посматра тектонске промене услед којих се ниво традиционалног грађанског образовања и политичког учешћа грађана смањује, док моћ капитала постаје све отпорнија на покушаје да се она макар и минимално контролише. Ђуковић варира своја питања о глобализацији, али се и поред тих варијација у питањима препознаје запитаност и забринутост.

Управо ова два питања хомогенизују књигу разговора и дају јој посебну вредност. Наиме, да је остала само механички спој интервјуа различитих саговорника, књига *Конјуре хоризонџа* подећала би на месо које би без костију полегло по земљи. На овај начин Ђуковић је срећно успео да избегне такву опасност: разговори су добили, с једне стране, личну димензију, јер се у њима препознају интересовања самог аутора интервјуа. С друге стране, у њима је присутна и епохална димензија, која их је неосетно претворила у анкету о духовној ситуацији времена.

Резултати те „анкете”, наравно, нису зависили од новинара, али није згорег прокоментарисати их. Кратка или не тако кратка биобиблиографска белешка, којом започиње сваки од разговора, потврђује или бар сугерише компетентност изабраног саговорника (сваки CV изгледа „моћно”). Па ипак, када су у питању епохална питања, код већине саговорника осећа се нека врста узмицања и опрезности: критички став према феноменима данашњице се осећа, али је врло тешко замислити како би се он могао преточити у неку јасно артикулисану политичку алтернативу. Јер, ако има критике, мора бити и алтернативног мишљења и деловања; ако пак тога нема, чему критичко мишљење по себи? Неко би можда опрезност и деликатност означио као мудрост; па ипак, постоји опасност да мудра мишљења нестану заједно са немудром политиком, управо зато што су, у крајњем случају, њен део.

Но, и поред тога, може се рећи да је Ђуковић *Конјуре хоризонџа*, начинио као једну интелектуално поштену књигу: његова питања су обзирна и он ни у једном тренутку не нарушава дигнитет саговорника, док су његова лична интересовања у дослуху са *духовном ситуацијом времена*. То даје посебну димензију овој књизи разговора.

Бојан ТОМИЋ